

УДК:811.111+81'286+908(410)

Алексеева О.Б.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ТОПОНІМІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ У КУРСІ КРАЇНОЗНАВСТВА ВЕЛИКОБРИТАНІЇ

У статті розглянуто питання вивчення природних та штучних англійських топонімів, різноманітність їх лінгвістичного походження, а також зв'язок системи географічних назв з іншими науками, мовою та культурою. Виявлено деякі особливості інтерпретації топонімів, що вважається важливим при роботі з текстами у курсі країнознавства Великобританії.

Ключові слова: інтерпретація, топонім, власна назва, ономастика.

Алексеева О.Б. Некоторые аспекты изучения топонимических особенностей в курсе страноведения Великобритании. В статье рассмотрены вопросы изучения естественных и искусственных английских топонимов, разнообразие их лингвистического происхождения, а также связь системы географических названий с другими науками, языком и культурой. Выявлены некоторые особенности интерпретации топонимов, что считается важным при работе с текстами в курсе страноведения Великобритании.

Ключевые слова: интерпретация, топоним, имя собственное, ономастика.

Alekseeva O.B. Some aspects of toponyms studies in Britain country studying course. The article highlights some points of natural and artificial English place names studying, the diversity of their linguistic origin and the correlation of place names system with other sciences, language and culture. Some important points in toponyms interpretation are revealed, that is important in the work with texts in Britain country studying course. Due to the substantial differences of two interactive language systems the transmission of the English toponyms into Ukrainian causes the special difficulties, that explains the existence of a few traditional scientific approaches to the stated problem. There is a necessity of the development of clear rules of pronunciation and spelling of the borrowed proper names. The English topographical names in detail were not studied by scientists to that time, when a question about their importance was affected by Margaret Gelling. The problem of transmission of toponyms in interlingual and cross-cultural communication is as old as the communication between people. The related complications and errors arose up and, unfortunately, will arise up on the reason of the features of toponyms as linguistic signs. On the other hand, the toponyms may be so complicate, that they serve as a source for formation of different figurative senses, and also general derivatives.

Key words: interpretation, toponym, proper name, onomastic.

Останнім часом, завдяки поглибленню відносин між англомовним та україномовним соціумом та підвищеним інтересом до власних імен, що проникають в українську мову, виникає необхідність вивчення топонімів. Через істотні відмінності між двома взаємодіючими мовними системами передача англійських топонімів українською мовою викликає особливі труднощі, що пояснює існування кількох традиційних наукових підходів до зазначеної проблеми. Існує необхідність розробки чітких правил вимови й правопису запозичених власних назв. Річ у тому, що прагнення зберегти за об'єктом унікальне ім'я передбачає цілу низку завдань. Вітчизняна на-

ука досягла в рішенні цієї проблеми значних успіхів, особливо впродовж останніх років. Проте багато складних топонімічних завдань, пов'язаних зі збором і з мовною інтерпретацією власних географічних назв зарубіжних країн, вимагають поглибленого вивчення, а в деяких випадках і постановки проблеми вперше. Складний вузол топонімічних проблем виявляється у топонімії англійської мови. Істотним представляється вивчення еволюції топонімічної системи Великобританії у зв'язку з різними як мовними, так і екстралінгвістичними обставинами. Британська топоніміка багата, складна і різноманітна, її сучасні інтерпретації схильні бути неточними і не завжди мають емпіричний характер. Багато британських природних та штучних географічних назв було пошкоджено і роз'єднано протягом багатьох років через зміни в мові і культурі, що викликало втрату їх оригінальних значень. У деяких випадках слова, які використані для утворення географічних назв, походять з давніх мов, тому немає жодного зі збережених відомих визначень тих назв. Багато топонімів також виникло шляхом з'єднання коренів слів двох або більше мов різних історичних періодів.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Топоніми утворюють на території будь-якого району або області свою певну систему. Існуючі визначення поняття топонімічної системи зводяться до наступного: «Топонімія будь-якої території багатомовна і різночасова. Але проте це не конгломерат різнорідних найменувань, а система, організована і впорядкована, елементи якої знаходяться у взаємному зв'язку. Під територіальною топонімічною системою розуміють впорядковану безліч одиниць (топонімів) з соціальною функцією диференціації й ідентифікації географічних об'єктів на якій-небудь історично і географічно обмеженій території. Кожна система, формуючись, вбирає в себе різномовні попередні топоніми» [1, 34-35].

Згідно Е.М. Мурзаєва [6, 14], топонімічна система характеризується сукупністю специфічних особливостей або ознак, географічних назв, що закономірно повторюються в процесі формування, і в їх сучасній стабільності.

На думку Ю.А. Карпенко [3, 15-16], топонімічна система включає: інвентар створюючих засобів, їх опозицію та територію; розвиток же топонімії є рівнодійна трьох сил: традиції, системи і людської допитливості.

Треба підкреслити, що топонімія системна до певної межі. А.В. Суперанська стверджує, що кожна топонімічна система суворо територіальна і що вона значно більше визначається спільністю територіальною, а не спільністю мовною, була не лише своєчасно висунута, але логічно вела до необхідності різностороннього, багатопланового підходу до організації топонімів певної території і їх взаємозв'язків [10, 59]. Системність топонімії виявляється як в спільності лексичної, так і в спільності формантів. Вивчення будь-якої топонімічної системи становить інтерес не лише для топонімії, але і для лінгвістики в цілому, оскільки дослідження системи немислиме без вивчення характерних для неї топонімічних структур. На наш погляд, систему слід розуміти функціонально, не як суму топонімічних одиниць, а як механізм перетворення топонімічного матеріалу відповідно до заданих параметрів. «Самі ці параметри складаються для кожної території історично, на основі найбільш частотних топонімічних моделей, створених у результаті

взаємодії мов, представлених у даному регіоні. Будь-які зміни у складі населення приводять до перебудови основних механізмів, що впливають на розвиток топонімічної системи. Поява нової топонімічної системи викликається необхідністю спілкування кожного етносу своєю рідною мовою, іменуючи при цьому навколишні об'єкти зрозумілим для даної етнічної групи способом. Під топонімічною системою розуміється відома єдність побудови топонімів тієї або іншої території, обумовлена спільністю психології мовного колективу, що населяє її, своєрідним напрямом його мислення, спільністю сприйняття навколишньої дійсності, що, зокрема підтверджується наявністю на кожній території своїх топонімічних моделей і деякого кола топонімів, що часто повторюються» [9, 51-53].

Проблемами топонімії займалися такі лінгвісти, як В.І. Даль, А.В. Суперанська, Л.В. Успенський. Великий вклад у вивчення англійських топонімів внесли шведський лінгвіст Е. Екволл, англійський лінгвіст Р. Коатс, англійський топоніміст М. Геллінг. Також дослідженням топонімів займалися такі англійські й американські лінгвісти, як О. Падел, Р. Ремсей, А. Сміт, Г. Стюард, В. Уотсон та ін. У своїх дослідженнях Р. Коатс вивчав особливості топонімів Нормандських островів, графств Гемпшир і Суссекс, а в роботі «*A new explanation of the name of London*» (1998) запропонував нову етимологію назви «*London*». М. Геллінг займалася дослідженням топонімії графств Беркшир, Оксфорд і Шропшир. Вивчення топонімів має довгу історію, і роботи, присвячені цьому матеріалу, мають як фундаментальний (В.О. Горпинич; Л.В. Горожанкина; І.А. Дончинова; В.А. Жучкевич; Ю.О. Карпенко; Є.М. Мурзаєв; А.В. Суперанська; К. Cameron; M. Gelling; C. Matthews; E. McClure; N. Sahu; A. Smith), так і частковий характер (К.Н. Вальдман; Ф.Т. Дульзон; Р.В. Кравчук; М.Я. Марр; Е.М. Поспелов; Т.Г. Скопюк; К.К. Цілуйко; В.А. Чабаненко; С. Blackie; G. Gensen; J. Johnson; F. Leunsbury; C. M'Cready; J.W. Phillips; R. Rennick; E. Tengstrand; J. Walbran). При цьому основний обсяг досліджень виконано в межах ономастики, де топоніми розглядають як власні імена географічних об'єктів. Разом із тим, аналіз спеціальної літератури й, насамперед, спостереження за лексикографічною практикою опису топонімів переконують в онтологічній багатомірності цього шару лексики, витoki якої засвідчують її належність не лише до ономастичної лексики, але й до термінів та загального словника.

Метою статті є розгляд деяких аспектів вивчення географічних назв, які зустрічаються при роботі з країнознавчими текстами.

Виклад основного змісту дослідження. Назви природних або штучних географічних об'єктів є більш старими, ніж назви більшості широко відомих поселень, гір, морів. Назви надавалися водним об'єктам, пагорбам і долинам, островам і болотам, а також лісам і областям. Штучні географічні об'єкти, яким були надані назви, включають у себе дороги і стежини, а також кургани, і т.п. У назвах поселень багато топографічних елементів об'єднуються разом із назвами істот, рослин, або особистими назвами. Багато топографічних назв інтерпретують не лише вигляд місця, але і містять багато інформації, про вірогідний розмір, статус і напрямок

сільського господарства, яким займалася спільнота, що там перебувала. Вода мала пріоритетну важливість для ранніх поселенців, як для проживання, так і з релігійних причин. Назви надавались джерелам, потокам, річкам і озерам, також і болотам, бухтам і морям. Ейлерт Екволл [*Eilert Ekwall*] одним з перших дослідників зайнявся вивченням назв річок в Англії, тим часом як Ганс Крае вивчав етимологію назв річок по всій Європі. Ці дослідження показали, що існує спільне коріння в назвах у дуже великих за територією географічних регіонах, але все ще триває дискусія над мовою походження цього коріння. Інколи докорінне слово було вжито як специфічний ярлик, наприклад, кельтське слово для назви річки «*afon*» (текуча вода, ріка), яке вживалося в багатьох значеннях, розповсюджене як назва річок в Англії - *Avon*.

Характеристики земель були важливими як для мисливців, так і для фермерів, існує багато термінів, що мають відношення до різних видів пагорбів і долин. Деякі терміни, як то *cumb* (так кельти називали бриттів) і *repp* (голова), були запозичені з кельтської мови англосаксами; інші терміни мають відношення до розширення сільського господарства у давні часи.

Англійські топографічні назви детально не вивчалися науковцями до того часу, коли питання про їх важливість було піднято у праці Маргарет Геллінг [*Margaret Gelling*], вперше опублікованої в 1978 році. Дослідниця працювала над нею протягом восьми років, концентруючись на розширенні і зіставленні географічних назв. Вона відчувала, що її підхід відрізняється від існуючих на той час положень (Френка та Доріс Стентонів). У її роботах обговорено етимологію великої кількості топографічних назв, а також здійснено корисний екскурс у літературну площину, прояснюючи частину топонімів з відносно малозрозумілої їх інтерпретації у англосакському епічному «Беовульфi». Застосовуючи її точні, обґрунтовані визначення трьох топографічних термінів до їх аналогів у поемі, дослідниця витягує з них загрозливі обертони, які пояснюють вживання поетом слова *hliðu* значенні горбистого нахилу, западини, косоного нахилу (не просто «пагорб», як зазвичай це слово перекладалося), *hop* - усамітнене, секретне місце (не «долина»), і *ge-lād* – ризиковані водні, річкові пороги (не просто «брі́д», або «місце де можливо перейти через воду», але щось більш віроломне і непередбачене).

Ономастичний контекст допомагає випромінювати світло на етимологію топографічних термінів невпевненого походження, а також полегшує розуміння словника середньовічної літератури. Це продемонстровано у дослідженні Торлака Тервіля-Петр [*Thorlac Turville-Petre*], який провів аналіз слова '*road*' – дорога, що зустрічається у значенні «просіка, кордон» у деяких географічних назвах, та застосував цей аналіз для отримання ключей до трактування перекладу середньовічної англійської поеми «*Sir Gawain and the Green Knight*», частини «*Patience*».

Найчастіше сучасні назви англійських поселень надходять до елементів, що описують призначення місця (наприклад '*farm*', '*market*', '*fort*'), очевидну природну особливість, або обидва критерії разом; якщо наявний

тільки один елемент, це призводить до зміни назви у особисте ім'я або прикметник.

Наведемо деякі приклади:

- особисте ім'я + функція + особливість - *Todmorden* – '*Totta's boundary valley*' – прикордонна долина Тотта;
- особисте ім'я + функція – *Grimsby* – '*Grim's farm*' – ферма Грима;
- існуюче ім'я + функція - *Exeter* – '*River Exe (Roman) fort*' – форт на річці Ексе (римська назва);
- функція + природна особливість – *Church Fenton* – ферма на болоті (з церквою);
- особисте ім'я + природна особливість – *Barnsley* – '*Beorn's clearing*' – просіка Беорна, або скресання річки Беорн;
- існуюче ім'я + природна особливість – *Cockermouth* – '*River Cocker-mouth*' – гирло річки Кокер;
- функція – *Keswick* – '*Cheese farm*' – сирна ферма;
- природна особливість – *Blackburn* – '*Black stream*' – чорна течія.

Висновок. Отже можна зробити висновок, що треба уникати враження, нібито всі ключові позиції топографічної термінології наразі є вивченими та розшифрованими. У цій площині ще залишається багато питань, тому Маргарет Геллінг стверджує, що хоча система назв, розшифрована у її працях, є валідною на більшості території Великобританії, вона намагалася не торкатися історичних, лінгвістичних і філософських питань, з якими стикається топоніміка. Проблема передачі топонімів у міжмовній і міжкультурній комунікації стара як і саме спілкування між народами. Пов'язані з нею складнощі й помилки виникали і, на жаль, виникатимуть через суб'єктивні й об'єктивні причини. Проте, кількість неточностей і помилок залежить від того, наскільки усвідомлено ми ставимося до труднощів і аналізу їх причин. Об'єктивні причини складнощів пов'язані, перш за все, з особливостями топонімів як лінгвістичних знаків. З одного боку, для топонімів грають особливо важливу роль розрізнявальні властивості їх зовнішньої (звукової і письмової) форми, що дозволяють відмежовувати одні індивідуальні предмети від інших предметів тієї ж категорії. З іншого боку, і змістовна структура топонімів не лише не порожня, але й у багатьох випадках настільки багата, що служить джерелом для утворення різних переносних значень, а також загальних дериватів. Що стосується суб'єктивних причин, з яких у передачі топонімів виникають проблеми, то вони в більшості своїй пов'язані з мовними посередниками – перш за все перекладачами, викладачами іноземних мов і журналістами, які далеко не завжди бачать глибину проблеми і не завжди озброєні усвідомленою стратегією розв'язання завдань мовного посередництва. Подальший напрямок дослідження бачиться у поглибленні вивчення інтерпретації власних імен та назв з використанням отриманої інформації у курсі країнознавства Великобританії.

Список літератури

1. Воробьева И. А. Системные связи в сфере собственных имен // Актуальные проблемы лексикологии. – Новосибирск: СО АН СССР, 1977.
2. Ермолович Д.И. Основания переводоведческой ономастики / Д.И. Ермолович. – М.: УРСС, 2005. – 48 с.
3. Карпенко Ю. А. Возможности и пределы статистики в изучении топонимических названий (на украинском материале) // Тезисы докладов межвузовской конференции по применению структурных и статистических методов исследования словарного состава языка. – М., 1961.
4. Корунец І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) / І. В. Корунець. – Вінниця: Нова книга, 2003. – 448 с.
5. Кухаренко В.А. Интерпретация текста. – М.: Просвещение, 1988. – 192 с.
6. Мурзаев Э. М. Очерки топонимики / Институт географии АН СССР; Оформление художника В. П. Логинова. – М.: Мысль, 1974. – 384 с.
7. Мюллер В.К. Англо-русский словарь. – М.: Рус.яз., 1981. – 888 с.
8. Ономастика // Материал из Wikipedia.org. Категории: Словарь. Электронный ресурс. Режим доступа. - URL:<http://ru.wikipedia.org>
9. Суперанська А.В., Сталтмане В.Е., Подільська, Султанов А.Х. Теорія і методика ономастичних досліджень. – М., 1986.
10. Суперанская А. В. Что такое топонимика? / А. В. Суперанская. – М., 1985. – 187 с.
11. Суперанська А. В. Мовний знак і власне ім'я // Проблеми мовознавства. – М., 1967.
12. Топоним // Материал из Letopisi.ru. Категории: Словарь / Топонимика. Электронный ресурс. Режим доступа.- URL: <http://letopisi.ru>
13. Топонимика // Материал из Krugosvet.ru. Категории: Словарь / Топонимика. Электронный ресурс. Режим доступа.- URL: <http://www.krugosvet.ru>
14. Oxford English Dictionary. Concise Oxford companion to the English Language // Ed. Tom McArthur. – Oxford University Press, 1998. – 520 с.
15. Ekwall, Eilert. The Celtic element and The Scandinavian element // A. Mawer and F. M. Stenton, eds, Introduction to the Survey [of English Place-Names]. – Cambridge: Cambridge University Press (English Place-Name Survey). – Vol. 1. – Part 1. – P. 15-35; 55-92.
16. Gelling M. Place-Names in the Landscape // Gelling and Cole. Landscape of Place-Names. – P. 123-133 // P. V. Stiles. Old English halh, slightly raised ground isolated by marsh // A. R. Rumble and A. D. Mills (eds). – Names, Places and People: An Onomastic Miscellany in Memory of John McNeal Dodgson. – Stamford: Shaun Tyas, 1998. – P. 330-344.
17. Gelling M. The landscape of Beowulf // Anglo-Saxon England. – 31. – 2002. – P. 7-11.
18. Turville-Petre T. The etymology of road // Notes and Queries. – 55:4. – 2008. – 405 p. – 06.37

References:

1. Vorobyeva, I. A. (1977). Sistemnyye svyazi v sfere sobstvennykh imen. In. Aktualnyye problemy leksikologii. Novosibirsk. izd. SO AN SSSR.
2. Ermolovich, D.I. (2005). Osnovaniya perevodovedcheskoy onomastiki. M.: URSS.
3. Karpenko, Yu. A. (1961). Vozmozhnosti i predely statistiki v izuchenii toponimicheskikh nazvaniy (na ukrainском материале). In. Tezisy dokladov mezhvuzovskoy konferentsii po primeneniyu strukturnykh i statisticheskikh metodov issledovaniya slovarnogo sostava yazyka. M.
4. Korunets, I. V. (2003). Teoriia i praktyka perekladu (aspektnyi pereklad). Vinnytsia: Nova knyha.
5. Kukharenko, V.A. (1988). Interpretatsiya teksta. M.: Prosveshcheniye.
6. Murzayev, E. M. (1974). Ocherki toponimiki / Institut geografii AN SSSR. M.: Mysl.
7. Myuller, V.K. (1981). Anglo-russkiy slovar. M.: Rus.yaz.
8. Onomastika. Material iz Wikipedia.org Kategorii: Slovar. Rezhim dostupa.- URL:<http://ru.wikipedia.org>
9. Superanska, A.V., Staltmane, V.E., Podilska, Sultanov, A.Kh. (1986). Teoriia i metodyka onomastychnykh doslidzhen. M.
10. Superanskaya, A. V. (1985). Chto takoye toponimika? M.
11. Superanska, A. V. (1967). Movnyi znak i vlasne imia. In Problemy movoznavstva. M.
12. Toponim. Material iz Letopisi.ru Kategorii: Slovar. In Toponimika. Rezhim dostupa.- URL: <http://letopisi.ru>

13. Toponimika. Material iz Krugosvet.ru Kategorii: Slovar. In Toponimika. Rezhim dostupa.- URL: <http://www.krugosvet.ru>
14. Oxford English Dictionary (1998). Oxford University Press.
15. Ekwall, Eilert (1924) The Celtic element and The Scandinavian element. In A. Mawer and F. M. Stenton, eds, Introduction to the Survey [of English Place-Names]. Cambridge: Cambridge University Press (English Place-Name Survey).
16. Gelling, M. (1998). Place-Names in the Landscape, Gelling and Cole, Landscape of Place-Names; P. V. Stiles, Old English halh, slightly raised ground isolated by marsh. In A. R. Rumble and A. D. Mills (eds), Names, Places and People: An Onomastic Miscellany in Memory of John McNeal Dodgson.
17. Gelling, M. (2002). The landscape of Beowulf. In Anglo-Saxon England.
18. Turville-Petre, T. (2008). The etymology of road. In Notes and Queries.

Стаття надійшла до редакції 2.09.2015 р.